

aanleg was. De dramatiek heeft steeds een groote rol gespeeld in zijn werk, in zijn landschappen zoowel als in zijn portretten, en in enkele werken, zooals de groote ets „de drie Kruisen” is hij zelfs onovertroffen te achten als dramaturg. Maar daaruit volgt niet, dat de dramatiek de belangrijkste kant was aan Rembrandt en zijn kunst. Rembrandt kan als mensch en als beeldend kunstenaar een belangrijker kant hebben gehad, door hem zelf (zooals zoo dikwijls met kunstenaars het geval is) niet voldoende ingezien of niet voldoende naar waarde geschat, en waaraan hij eerst op later leeftijd, o n d a n k s z i c h z e l f, de plaats gaf, die daaraan toekwam. Hij heeft zich althans 1e. langzamerhand van de uiterlijke dramatiek afgekeerd naar de innerlijke dramatiek, en 2e. in de laatste jaren aan de inwendige dramatiek haren strijd-factor ontnomen en haar verzacht tot een gevoelige droomerigheid (Joodsche Bruidje en Familie-groep te Brunswijk). Er is bij Rembrandt in het portret een evolutie te constateeren van den rijken, weelderigen tooi, waar (veelzeggend) de m e n s c h half onder verdwijnt, en van het Italiaansch-Titianesk gezocht-brede, gezocht-monumentale, vorstelijk aandoende in de lijnen van de figuur (zooals bij den Man met den Valk) naar den eenvoud in kleedij en den eenvoud in lijn (zooals bij Rembrandt's Broeder en bij de Staalmeesters); en in de groepstukken een in wezen daaraan parallele evolutie van het pathetisch theatrale (zooals in den Esther met Haman en Ahasverus) naar het ingetogene, doch meer nadrukkelijk en daardoor zinrijkere (zooals in het Joodsche Bruidje).

Gedeeltelijk daarmee samenvallend, gedeeltelijk daarop volgend, is als tweede evolutie-periode te beschouwen, (die zich binnen het rijk van het innerlijke afspeelt) een evolutie in de gezichtsuitdrukking: van den inwendig woelenden strijd van den g e e s t e l i j k - e e n z a m e (zooals van den Broer en van Saul op den Saul en David) naar den ontroerden, m e t e e n m e d e m e n s c h g e d e e l d e n gelukstoestand (zooals bij de verloofden in het Joodsche Bruidje en bij de moeder in den Familie-groep te Brunswijk).

Dramatiek is van het gemoed en van den geest, niet van de ziel. Eerst waar de dramatiek ophoudt (de beweging overgaat in rust en stilte), begint de ziel te leven en te werken. Het drama is het arbeidsveld van het noodlot; waar het noodlot niet kan werken, is geen drama. En daar het noodlot geen vat heeft op de ziel, is deze dus ook boven de dramatiek verheven. Vandaar dat Maeterlinck zijn boutade ten beste kon geven, dat de eerste de beste boer, indien hij kon zeggen, wat er in zijn ziel omgaat, dingen zou openbaren, die nog niet de ziel (der dramatis personae) van Shakespeare of van Racine hebben beroerd, en dat Racine en Shakespeare hun ziel niet toonen, zoodat Hamlet niet de woorden kon zeggen, die in de ziel van den voorbijtrekkenden vagebond rijp voor 't grijpen liggen: